

היום נלמד בעזרת ה':

מנחות דף סז

(בעמוד הקודם)

יש ארבעה אופנים של דגים ושרצים הגדלים במים. א. ימים ונחלים. ב. חריצים ונעיצים, שהמים נובעים בהם. ג. מים המכונסים בכורות שבקרקע בלי נביעה. ד. מים שבתוך כלים המטלטלים.

התורה אסרה לאכול דגים בלי סנפיר וקשקשת רק בימים ונחלים, וכן במים נובעים הנמצאים בחריצין ונעיצין (הדומים לימים ונחלים). אבל היא התירה לאכול שרצים בלי סנפיר וקשקשת שגדלים במים שאינם נובעים, בתוך כלים, וכן בתוך בורות ומערות.

קושיא: ואימא במים כלל וכו': לכאורה הפסוק נדרש ב'כלל ופרט'. "את זה תאכלו מכל אשר במים (= כלל, דהיינו כל סוגי המים) כל אשר לו סנפיר וקשקשת במים, בימים ובנחלים (= פרט, דהיינו דוקא בימים ונחלים) אתם תאכלו". והדין הוא כשיש בתורה כלל ופרט, אז אין בכלל אלא מה שבפרט. ולכן דוקא בימים ונחלים אסור לאכול בלי סימנים, אבל בנעיצין וחריצין מותר לאכול בלי סימנים. **תירוץ:** במים חזר וכלל: יש פעם נוספת שכתוב "במים" בפסוק הזה. "את זה תאכלו מכל אשר במים (= כלל) כל אשר לו סנפיר וקשקשת במים (= כלל) בימים ובנחלים (= פרט) אתם תאכלו".

קושיא: הני תרי כללי דסמיכי להדדי נינהו: שני הכללים 'במים' 'במים' (דהיינו בכל מים שבעולם צריך סימנים בכדי להכשיר דגים) נאמרו סמוכים זה לזה, ואילו הפרט 'בימים ובנחלים' (שדוקא בהם צריך סימני דגים, ולא בשיחין ומערות) נאמר סמוך אליהם. **תירוץ:** אמר רבינא: בכל מקום שאתה מוצא שני כללים הסמוכים זה לזה, לוקחים את הפרט ומכניסים אותו ביניהם, ודנים 'כלל ופרט וכלל'. דהיינו "במים" כלל, "בימים ובנחלים" פרט, "במים" חזר וכלל. ואז 'כלל ופרט וכלל' אין אתה דן אותו אלא רק כעין הפרט. מה הפרט מפורש מים נובעים, אף כל מים נובעים יש

בהם איסור אכילה ללא סימנים. מה הפסוק מרבה לאיסור? חריצין ונעיצין שצריך לבדוק בהם את השרצים. ומה הפסוק ממעט להתר? בורות שיחין ומערות שלא צריך לבדוק בהם.

קושיא: ואימא מה הפרט מפורש וכו': עלינו ללמוד ב'כלל ופרט וכלל' שאפילו שרצים שבבורות אסורים ורק שרצים שבכלים מותרים! והטעם, כי צורת הלימוד ב'כלל ופרט' = הפרט הוא הפירוש של הכלל, ולכן 'אין בכלל אלא מה שבפרט' ולא שום דבר נוסף, ואז כשיש כלל נוסף אחרי הפרט הוא מרבה רק דבר הדומה לפרט. לפי זה, מכיון שהפרט הוא 'מים הגדלין על גבי קרקע', הכלל מרבה כל מים הגדלין על גבי קרקע ואז אפילו בבורות שיחין ומערות אסור לאכול שרצים בלא סימנים. והפרט ממעט רק 'כלים' שהמים שבהם אינן גדלים על הקרקע.

תירוץ: אם כן תאכלו מאי אהני ליה? הרי בתחילת הפסוק יש לנו יתור של המילים "את זה תאכלו מכל אשר במים" לרבות היתר לדבר נוסף. והריבוי הזה בא ללמד אותנו שעלינו לרבות לאיסור רק דבר הדומה לימים ונחלים בשני צדדים א. מים גדלים על גבי קרקע, ב. מים נובעים. ולכן אנו מתירים גם את בורות שיחין ומערות כי המים בהם לא נובעים, ואנו אוסרים רק חריצין ונעיצין שהמים שבהם נובעים.

◀ דרך אחרת בדרשת הפסוק:

דבי ר' ישמעאל תנא: רבי ישמעאל לא לומד את הפסוק בדרך של 'כלל ופרט', אלא בדרך של 'ריבוי ומיעוט'. כי הוא סובר שכאשר יש שני כללים סמוכים זה לזה, צורת הלימוד של התורה היא של 'ריבוי ומיעוט' ולא של 'כלל ופרט'.

ההבדל בין 'כלל ופרט' ל'ריבוי ומיעוט': ב'כלל ופרט' - הפרט הוא הפירוש של הכלל ולכן 'אין בכלל אלא מה שבפרט' ולא שום דבר נוסף, ואז כשיש כלל נוסף אחרי הפרט הוא מרבה רק דבר הדומה לפרט. ואילו ב'ריבוי ומיעוט' - המיעוט ממעט רק מה שלא דומה לכלל, ואז כשיש ריבוי נוסף אחרי המיעוט הוא מרבה גם דברים שלא דומים לפרט, חוץ מדבר אחד שרוחק מאד מהפרט.

במים במים שתי פעמים וכו': "את זה תאכלו מכל אשר במים (= ריבוי) כל אשר לו סנפיר וקשקשת במים (= ריבוי) במים ובנחלים (= מיעוט) אתם תאכלו". אנו דורשים את הפסוק בדרך של 'ריבוי ומיעוט וריבוי', ולכן אנו מרבים גם את הדגים

שבחריצין ונעיצין לאיסור בלי סימנים, וממעטים דגים הגדלים בתוך בורות ומערות להיתר בלי סימנים.

קושיא: אימא מאי ריבה? בורות שיחין ומערות לאיסורא, ומאי מיעט? מיעט כלים! מדוע לא נלמד מה'ריבוי מיעוט וריבוי' לרבות אפילו בורות לאיסורא ולהתיר רק כלים? תירוץ: א"כ תאכלו מאי אהני ליה? א"כ מה הועיל הלימוד המיוחד של "תאכלו מכל אשר במים" שבתחילת הפסוק? אלא בהכרח שהוא בא להתיר אפילו בורות.

קושיא: ואיפוך אנא? מדוע לא נלמד להיפך, ש"תאכלו מכל אשר במים" בא להתיר חריצין ונעיצין, וה'ריבוי מיעוט וריבוי' בא לרבות בורות לאיסור. תירוץ: כדתני מתתיה: מאי ראית לרבות בורות שיחין ומערות להתירא, ולהוציא חריצין ונעיצין לאיסורא? והתשובה - מרבה אני בורות שיחין ומערות להיתר משום שהמים שבהם מכונסים בתוכם כמו כלים, והם לא דומים כלל לימים ונחלים האסורים. ומוציא אני חריצין ונעיצין לאיסור בגלל שהמים שבהם אינם מכונסים ככלים אלא זורמים, ולכן הם דומים לימים ונחלים האסורים.

למדנו לעיל - יש שני פסוקים המתירים אכילת שרצים (בלי סימנים) במים שאינם ימים ונחלים. אחד מהם סתום ואחד מהם מפורש.

א. פסוק המתיר אכילה בסימנים - "אֶת זֶה תֹאכְלוּ מִכָּל אֲשֶׁר בַּמַּיִם כֹּל אֲשֶׁר לֹ סִנְפִיר וְקִשְׁקֶשֶׁת בַּמַּיִם וּבַנְּחָלִים". דוקא בימים ובנחלים אם יש לו סימנים מותר לך לאכול אותו ואם לאו אסור לך לאכול, אבל במים שבכלים אפילו אם אין לו סימנים מותר לך לאכול.

ב. פסוק האוסר אכילה בלי סימנים - "וְכָל אֲשֶׁר אֵין לוֹ סִנְפִיר וְקִשְׁקֶשֶׁת בַּמַּיִם וּבַנְּחָלִים ... מִבְּשָׂרָם לֹא תֹאכְלוּ וְאֶת נִבְלָתָם תִּשְׂקֹצוּ". משמע שדוקא בימים ובנחלים אם אין לו סימנים אסור לך לאכול, אבל בכלים אפילו אם אין לו סימנים מותר לך לאכול.

הי סתום והי מפורש? מהו הפסוק הסתום ומהו הפסוק המפורש? נחלקו בזה רב אחא ורבינא. אחד אמר הפסוק המדבר על דג 'שיש לו סנפיר וקשקשת' הוא הפסוק המפורש (דהיינו הפסוק הראשון), והפסוק המדבר על דג "שאינו לו סנפיר

וקשקשת" הוא הפסוק הסתום (דהיינו הפסוק השני). ואחד אמר להיפך, הפסוק 'אין לו' הוא המפורש, והפסוק 'יש לו' הוא הסתום.

שאלה: מאי טעמא דמאן דאמר 'יש לו' מפורש? תשובה: אמר לך מיניה הוא דקא משתרו כלים: מהפסוק המדבר על דג שיש לו סימנים, אנו דורשים שדוקא בימים ונחלים צריך סימנים אבל לא בכורות וכלים. אבל בפסוק המדבר על דג שאין לו סימנים, לא מפורש בו ההיתר לדג שיש בו סימנים. כי ה"לא תאכלו" מדבר על 'הכללי' דהיינו על מים ולא על ימים ונחלים. "וכל אשר אין לו סנפיר וקשקשת בימים ובנחלים, מכל שרץ המים ומכל נפש החיה אשר במים שקץ הם לכם. ושקץ יהיו לכם מבשרם לא תאכלו ואת נבלתם תשקצו".

שאלה: מאי טעמא דמאן דאמר 'אין לו' מפורש? תשובה: דהאי הוא דקמוכח אהאיך וכו': כי הפסוק השני מוכיח על הפסוק הראשון, שהראשון בא להתיר שרצים במים שבכלים. כי אם היה כתוב רק הפסוק הראשון, היינו חושבים שדוקא בימים ונחלים יש חילוק בין דג שיש לו סימנים לדג שאין לו, ואם יש לו סימנים הוא מותר, אבל בשרץ שבכלים אפילו אם יש בו סימנים אסור לאכול אותו. על כך מלמד הפסוק השני שדוקא בימים ונחלים אם אין לו סימנים אסור לאכול אותו, אבל בכלים אפילו אם אין לו סימנים מותר.

*

אמר רב הונא לא לשפי אינש וכו': אל ישפוך אדם שיכר תמרים אל תוך חבית כלילה, כדי לסנן אותו דרך קשים ועצים דקים, שלא יעברו התולעים אל החבית. מחשש שמא תיפול תולעת על הקשים ומשם היא תיפול לתוך החבית, והוא לא יראה זאת, וישתה את השיכר, ויעבור על איסור אכילת שרץ השורץ על הארץ. כי התולעת שנפלה על הקשין הלכה מעט עליהם, ואז היא נהייתה "שרץ השורץ על הארץ". **שאלה:** אי הכי במנא נמי דלמא פריש לדפנא דמנא והדר נפיל למנא: אם כן גם בלי לסנן את השיכר נאסור על שתיית השיכר שבכלי הראשון, מחשש שמא התולעת תצא אל דופן הכלי מתוך השיכר בפנים, ותלך מעט על הדופן מבפנים, ואחר כך תיפול בחזרה לתוך השיכר, והוא ישתה אותו ויאכל את התולעים! **תשובה:** התם היינו רביתיה: כך דרך גדילתה של התולעת שהיא יוצאת אל הדופן

וחוזרת למשקה. ולכן אין זה נחשב שהיא נעשית "שרץ הארץ" כשהיא הולכת מעט על דופן החבית.

ומנא תימרא? שיש חילוק בין הליכה של השרץ במקום גידולו למקום אחר? תשובה - מהברייתא 'מנין לרבות בורות שיחין ומערות ששוחה ושותה מהן ואינו נמנע? תלמוד לומר "תאכלו מכל אשר במים". והרי עלינו לחשוש שמא השרץ פרש מהמים לדופן הבור, ואחר כך נפל בחזרה אל תוך המים, והוא אסור באכילה כי הוא כבר שרץ על הארץ! אלא משום שכך דרך גידולו אין זה נחשב שהוא שרץ על הארץ. והוא הדין לעניינו.

אמר ליה רב חסדא לרב הונא: יש לי ברייתא המסייעת לדברך. נאמר "כל השרץ השורץ על הארץ" לרבות יבחושין שסיננן. עד כאן הברייתא. ומהברייתא מדוייק שדוקא בגלל שהוא סינן את המים היבחושים נאסרו באכילה. אבל אם לא היה מסנן אותם הם היו מותרים.

*

אמר שמואל קישות שהתליעה בְּאֵפֶיָהּ: קישוא שהתליע בעודו מחובר לקרקע, התולעים שבתוכו אסורים באכילה משום "וְכָל הַשָּׂרֵץ הַשָּׂרֵץ עַל הָאָרֶץ שֶׁקָּץ הוּא לֹא יֵאָכַל", שכיון שהתולעת הולכת בתוכך הקישוא והוא מחובר לקרקע הרי זה כאילו התולעת הולכת על הקרקע. אבל אם הקישוא התליע לאחר שנתלש, התולעת מותרת באכילה עד שתצא לאויר.

לימא מסייע ליה: הגמ' מנסה להביא לשמואל סיוע מהברייתא.

דתני חדא: שלמדנו בברייתא אחת - נאמר (בפסוק הנ"ל) "עַל הָאָרֶץ", וזה בא ללמדו אותנו שרק שרץ השורץ על הארץ אסור, אבל הזיזין (= מין חרק) שבתוך בעדשים, והיתושים שבתוך הכליסים (= גרגרי חומוס), ותולעת שבתוך התמרים ושבתוך הגרוגרות מותרים באכילה, לפי שהם לא שרצו על הארץ אלא בתוך העדשים / הכליסים / התמרים / הגרוגרות.

ותניא אידך: ולעומת זאת למדנו בברייתא אחרת - נאמר (בפסוק הנ"ל) "וְכָל הַשָּׂרֵץ הַשָּׂרֵץ עַל הָאָרֶץ" לרבות תולעת שבעיקרי זיתים ושבעיקרי גפנים שאסורה באכילה.

ולכאורה יש סתירה בין הברייתות.

מאי לא ואידי ואידי בפירא, והא באביה והא שלא באביה: אלא צריך לומר שבשתי הברייתות מדובר שהתליעו הקטניות או הפירות עצמם, אלא שהברייתא השניה עוסקת במקרה שהזיתים והענבים התליעו בעודם מחוברים לעץ המחובר לקרקע, ולכן אסורים כדברי שמואל, והברייתא הראשונה עוסקת במקרה שהקטניות התליעו לאחר שנתלשו מהקרקע, ולכן מותרים.

נמצא שיש מכאן סיוע לדברי שמואל שקישוא שהתליע בעודו מחובר לקרקע התולעים שבתוכו אסורים באכילה.

דחיה: לא, אידי ואידי באביה, ולא קשיא הא בפירא הא באילנא גופא: שתי הברייתות עוסקות במקרה שהתליע בעודו מחובר לקרקע, ושתי הברייתות מסכימות שפרי שהתליע בעודו מחובר לקרקע התולעים שבתוכו מותרות, לפי שכל עוד לא יצאו לאויר אינם נחשבים ל"שֶׁרֶץ הַשֶּׁרֶץ עַל הָאָרֶץ", אלא שהברייתא הראשונה שהתירה עוסקת במקרה שהפירות עצמן התליעו, והברייתא השניה שאוסרת עוסקת במקרה שהאילן עצמו התליע.

דיקא נמי: וכן מדויק מהברייתא השניה שאמרה 'תולעת שבעיקרי זיתים ושבעיקרי גפנים' דהיינו באילן עצמו ולא בפרי.

*

בעי רב יוסף, פרשה ומתה מהו? פרי שהתליע לאחר שנתלש (והתולעים שבתוכו מותרים לדעת כולם), אם התולעת יצאה מתוך הפרי לארץ ומתה מיד ביציאתה ולא ריחשה על הארץ, האם כיון שלא הלכה על הארץ אין זה "שורץ על הארץ" ומותרת, או שלא צריך דווקא 'שריצה' (= לרחוש ולהתנענע על הארץ כדרך תולעים), וכיון שנפלה לארץ אסורה.

מקצתה מהו? אם יצאה מקצתה לארץ ומיד מתה, האם מקצתה ככולה ואסורה או שמותרת כיון שלא הגיעה כולה לארץ?

לאויר העולם מהו? מה הדין אם יצאה לאויר מתוך פרי תלוש, ולפני שהגיעה לארץ קלט אותה אדם בפיו ובלע אותה? צדדי הספק: על הצד שפרשה ומתה מותרת (=

הספק של רב יוסף), אפשר לומר שמותרת כיון שמתה ואינה ראויה לרחוש, אבל תולעת חיה שראויה לרחוש אסורה אפילו שלא רחשה. **תיקו.**

בעי רב אשי, לגג תמרה מהו: יצאה מתוך התמר ועלתה לגג התמר, האם זהו מקום גידולה ומותרת כאילו היא עדיין בתוך הפרי, או שזה נחשב שהיא הולכת על גבי דבר אחר ואסורה.

לגג גרעינתה מהו: על הצד שגג תמרה נחשב כדבר אחר, מה הדין אם היא יצאה מגרעין הפרי ועלתה לגג הגרעין (= כל התולעים גדלים מגרעין הפרי), האם זה נחשב שהיא הלכה על גבי דבר אחר ואסורה או לא.

מתמרה לתמרה מהו: על הצד שגג הגרעין נחשב לדבר אחר, מה הדין אם היא ניקבה חור בתמר זה ויצאה דרכו לתמר אחר, האם כיון שהיא לא נוצרה בתמר השני זה נחשב ששרצה ואסורה, או שצריך שריצה דווקא לאויר העולם ומותרת. **תיקו.**

*

אמר רב ששת בריה דרב אידי: תולעים שבכבד ובריאה של בהמה אסורים באכילה, כיון שהם באו מהעולם, כלומר הם לא נוצרו בתוך הבהמה, אלא הבהמה בלעה אותם עם המאכל, ונמצא הם שרצו קודם לכן על הארץ.

קושיא: מתקיף לה רב אשי: אם הם באו מהעולם היינו צריכים למצוא אותם בגללי הבהמה.

איכא דאמרי: יש אומרים שרב שישא בריה דרב אידי אמר שהם מותרים, כיון שהם נוצרו בתוך הבהמה.

קושיא: אמר רב אשי: והרי זהו דבר פשוט שהם נוצרו בתוך הבהמה, שאם הם באו מהעולם היינו צריכים למצוא אותם בגללי הבהמה, ומה רב שישא בריה דרב אידי בא להשמיע לנו בזה?

והלכתא קוקיאני אסירי, מ"ט מינם ניים ועיילי ליה באוסייה: וההלכה היא שהתולעים הנ"ל אסורות, לפי שכשהבהמה ישנה הם נכנסים לאף שלה ומשם

לקנה לריאה ולכבד, וזו הסיבה שלמרות שהם באו מבחוץ בכל זאת לא מוצאים אותם בגללי הבהמה.

*

תולעים זרני דבשרא אסירי, זכוורי שריין: תולעים הנמצאים בין העור לבשר כשמפשיטים את הבהמה, אסורים, אבל התולעים הנמצאים בבשר הדג מותרים. הטעם יבואר להלן.

אמר לה רבינא לאימיה, אבלע לי ואנא איכול: רבינא אמר לאמו - תני לי אותם כשהם בתוך הדגים, כך לא אראה אותם ולא איגעל מהם.

א"ל רב משרשיא בריה דרב אחא לרבינא: והרי למדנו בברייתא - נאמר בתורה **"וְאֵת נִבְלָתָם תִּשְׂקֹצוּ"** לרבות את הדרנים (= התולעים הנמצאים בין העור לבשר) שבבהמה שאסורים, וא"כ מדוע התולעים שבדג מותרים, מה הם שונים מתולעים שבבהמה?

א"ל הכי השתא: אין לדמות דגים לבהמה, לפי שבהמה ניתרת בשחיטה, והתולעים שגדלו בתוכה לפני שנשחטה באו מאיסור אבר מן החי, ושחיטת הבהמה לא מתירה אותם, לפי שיש להם חיות בפני עצמם בלי קשר לחיות הבהמה, אבל דגים מותרים באכילה באסיפה בעלמא (= ללא צורך בשחיטה), והתולעים שבתוך הדג גדלים בהיתר, וכיון שהדג מותר באכילה לכן גם התולעים שבתוכו מותרים.

*

ת"ר: נאמר בתורה **"כל הולך על גחון וכל הולך על ארבע עד כל מרבה רגלים לכל השרץ השרץ על הארץ לא תאכלום כי שוקץ הם"**. הגמ' דורשת את הפסוק: **"הולך על גחון"** זה נחש, **"כל"** לרבות השילשול (= תולעת ארוכה כנחש) ואת הדומה לשילשול, **"על ארבע"** זה עקרב, **"וכל הולך על ארבע"** לרבות את החיפושית ואת הדומה לחיפושית, **"מרבה רגלים"** זה נדל, **"עד כל"** לרבות את הדומה ואת הדומה לדומה.

*

תניא, ר' יוסי בן דורמסקית אומר, לויתן דג טהור הוא, שהרי יש לו סנפיר וקשקשת. שנאמר לגבי הלוייתן "גָּאֹהָ אֶפִּיקֵי מְגִינִים", ונאמר "תַּחֲתֵיו חֲדוּדֵי חֶרֶשׁ".

הגמ' מבארת:

"אפיקי מגינים" הם הקשקשים שבו, שהם סגורים ודבוקים בו בדוחק, והם המגינים שלו.

"תחתיו חדודי חרש" הם הסנפירים שלו שחדים וחותכים כמו חרס חד, שבהם הוא בוקע את המים בעת שהוא שט במים. נמצא שיש לו סנפיר וקשקשת, ולכן הוא טהור.

הדרן עלך פרק אלו טרפות 👍